

برای رشد و پرورش خلاقیت و تفکر سازنده فراهم نماید. اگر ذهن یک استراتژیست با فرهنگ حاکم بر سازمان در تباین باشد، تفکر استراتژی کلی معنی و مفهومی پیدا خواهد کرد.

مفهوم مدیریت استراتژیک طی دوره‌های اخیر بیش از پیش مورد توجه دست‌اندرکاران و دانشمندان مدیریت قرار گرفته است. مراد از مدیریت استراتژیک آن است که مدیران ترتیبی اتخاذ کنند که بین سازمان و محیط درحال تغییر حداقل تناسب و هماهنگی و تطبیق وجود داشته باشد. به عبارت دیگر، مدیریت استراتژیک، برای تطبیق سازمان در بلندمدت با محیط و پاسخگوئی به آن، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و بینش و نگرش خود را شکل می‌دهد.

هدف از استراتژی در دنیای سازمانی (مانند عرصه نبرد) فراهم آوردن شرایطی است که با توجه به اطلاعات موجود و برآسمان قضاوت دقیق در زمان مناسب، حمله یا عقب‌نشینی صورت گیرد و برآورد دقیق محدودیتها رساند به یک سازش، مناسب‌ترین موقعیت را برای یک طرف ایجاد کند.^۴

به منظور روشن شدن بیشتر موضوع، ابعاد اساسی دوران‌دیشی مدیران در مقایسه با دید کوتاه‌بینانه، در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

به طوری که ملاحظه می‌شود، سازمانهایی که تفکر استراتژیک ندارند به دنبال مسکن فوری هستند و به راه حل‌های کوتاه‌مدت و سرمه‌بندی شده که نهایتاً مسائل بیشتری به وجود می‌آورد نظر دارند. نمی‌دانند که اینده متعلق به کسانی است که برای آن آماده شده‌اند. چنین سازمانهایی در برابر تغییرات علمی، تکنولوژیک، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نمی‌توانند ادامه حیات دهند و از پای درمی‌آیند. همانگونه که صنایع الکترونیک آمریکایی در برابر شرکت‌های ژاپنی نتوانسته‌اند موقعیت خود را در بازار حفظ کنند و به عقب‌نشینی دست زده‌اند.

تفکر استراتژیک مستلزم صرف وقت، بینش، صبر و فداکاری است، ولی در بلندمدت سود زیادی دارد. متعهدبودن به برنامه‌های بلندمدت، سرمایه‌گذاری در راههای جدید و بهتر، سرمایه‌گذاری در رشد و توسعه تیم متعهد و خوب آموزش دیده، حمایت از نوآوری و همچنین خدمت به مشتری (یا جامعه) که موجب تداوم کار می‌شود، سلامت و بقای سازمان را به همراه دارد. علاوه براین، نگاهداری قیمتها در

نگاهی به «هم‌نیروزایی» و «دور زندگی سازمان»

ابزارهای تفکر استراتژیک

دکتر مهدی ایران‌نژاد پاریزی

در هر حال، ادامه حیات سازمانها، با داشتن

تفکر استراتژیک، ارتباط نزدیک دارد. مدیران باید عادات ذهنی و اندیشه‌یدن را در سازمان اشاعه دهند و فضای مناسبی برای رشد فکری و خلاقیت بوجود آورند. خلاقیت و نوآوری، رشد و بقای سازمان را تضمین می‌کند.

«کن‌ایچی اومنی» مؤلف کتاب «تفکر یک استراتژیست»^۱ می‌گوید: بعضی از شرکت‌های موفق ژاپنی تیمهای برنامه‌ریزی بزرگی در اختیار ندارند و دارای فرآیند بسیار زیرکانه و ممتازی نیز در زمینه برنامه‌ریزی استراتژیک نیستند، لیکن در مقابل از استعداد ذاتی استراتژیک برخوردارند. این افراد ممکن است حتی یک کتاب در زمینه استراتژی خوانده یا اینکه هیچ دوره‌ای در این رابطه ندیده باشند، ولی در عوض از درک شهرده خوبی برخوردارند و طرز تفکر و پژوهش دارند.^۲

ایده و تراصیل نویسنده در این کتاب آن است که استراتژیهای موفق در زمینه کسب و کار، تنها حاصل تحلیل‌های کارشناسانه قوی نبوده بلکه نتیجه وجود شرایط خاص فکری و ذهنی هستند.^۳ وی نمی‌خواهد بگوید که یک استراتژیست، تحلیل مسائل را انکار می‌کند، بلکه تاکید می‌نماید که تحلیل مسائل، نقطه شروع بسیار مهم و تعیین‌کننده‌ای برای تفکر استراتژیک است و بدون تجزیه و تحلیل مسائل، تفکر و خلاقیت سازنده کمتر وجود دارد. اما تلویحًا اشاره می‌کند که تشکیلات یک سازمان باید محیط را

به منظور ادامه حیات سازمان و تطبیق آن در بلندمدت با محیط، مدیریت، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و بینش و نگرش خود را به صورت پویا شکل می‌دهد. بدین معنی که تلاش می‌شود تا با بهره‌گیری از تفکر استراتژیک، عوامل موثر بر سازمان شناخته شود و از آینده مبهم و شرایط نامطمئن با ملاحظه وابستگی عوامل و فاکتورهای موثر، راه حل مسائل استنباط شود.

در این مقاله ضمن بحث درباره تفکر استراتژیک، دو ابزار مهم آن یعنی «هم‌نیروزایی» و «دور زندگی سازمان» مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. مراد از هم‌نیروزایی آن است که مجموع تاثیر متغیرها روی سازمان چیزی بیشتر از حاصل جمع تاثیر متغیرها بطور افرادی است. در این رابطه به چهار نوع هم‌نیروزایی اشاره شده است: هم‌نیروزایی بازار، هم‌نیروزایی هزینه، هم‌نیروزایی تکنولوژیکی و هم‌نیروزایی مدیریت. منظور از دور زندگی سازمان آن است که مراحل مختلف عمر یک سازمان یعنی تولید، رشد، بلوغ و کهولت به تفکر متفاوتی نیاز دارد. به عنوان مثال، چنانچه در مرحله رشد و بلوغ سازمان، نسبت به جزئیات توجه شود، هزینه‌ها تقلیل می‌باید و سود قابل توجیه را نصیب سازمان خواهد کرد. همچنین در مرحله کهولت، خلاقیت و نوآوری لازم است تا منجر به تجدید حیات سازمان شود.

جدول شماره ۱: ابعاد اساسی آینده‌نگری استراتژیک

کوته‌بینی	دوراندیشی	
هیچ استراتژی رسمی تدوین نمی‌شود.	مقاصد و ماموریت‌های سازمان رسمی شدن و مکتب می‌شود.	۱ - استراتژی سازمانی
تاقید بر دنباله روی معمول است و توجهی به رقابت در بلندمدت نمی‌شود.	پیشرو و پیشاز بودن و تاقید بر رفاقت شدید مورد نظر است.	۲ - رقابت
بر ارتباطات عمودی، شرح شغلها و سلسله مراتب رئیس و مرتوسی تاکید می‌شود و ساختار غیرقابل انعطاف است.	برای پاسخگویی به تغییر و ارتباطات همه جانبه و قابلیت تطبیق با محیط، ساختار قابل انعطاف است.	۳ - ساختار سازمانی
تاقید بر به کاربردن ایده و اندیشه رقا است و روی طرح‌های جدید سرمایه‌گذاری نمی‌شود.	توجه بر توسعه محصولات و خدمات جدید و همچنین ابداعات و نوآوری در تولید، بازاریابی، و مدیریت پرسنلی است.	۴ - تحقیق و توسعه
به سود آوری در کوتاه‌مدت، توجه می‌شود	افزایش سهم بازار، رشد و سود بالقوه در آینده موردنظر است.	۵ - سود آوری
استخدام و آموزش برای کوتاه‌مدت، موردنظر است و کارکنان به عنوان ابزار کار تلقی می‌شوند.	بهسازی نیروی انسانی برای بلندمدت، مطرح است، انسان به عنوان منبع ارزشمند مورد تاکید است و به ندرت به اخراج کارکنان مبادرت می‌شود.	۶ - مدیریت منابع انسانی
مشکلات و سپر بلاشدن دیگران تاکید می‌شود (راه حل موقتی موردنظر است).	بر رفع نشانه‌ها و علائم مسائل و مسائل به طور بنیادی حل و فصل می‌شود.	۷ - مشکل‌گشایی
مدیریت برنامه‌ریزی ندارد و خواهد که کار روزانه بگذرد بلکه فرجی پیدا شود (از این ستون تا آن ستون فرج رده‌های سازمان وجود دارد).	تفکر استراتژیک که تشویق می‌کند مسایل آثار اشار تصمیماتشان را در بلندمدت در نظر بگیرند در تمام است.	۸ - سبک مدیریت

مأخذ: رایرت کریتر، «مدیریت»، ۱۹۸۹، صفحه ۱۸۶

سطح مناسب و نسبتاً ثابت، تاقید بر کیفیت به عنوان رمز اساسی بالابردن بهره‌وری، و استفاده از نیروی فکری کارکنان مباني پیشرفت و رشد موسسه را تامین می‌کنند.^۵

تاقید بر این نکته ضروری است که داشتن تفکر استراتژیک منحصر به اجرای چندقدم ساده نیست. تفکر استراتژیک بدین معنی است که بتوانیم عوامل موثر بر سازمانمان را بینم و از آینده نفوذپذیری سازمان و محیط و تعامل میان اجزای فاکتورهای موثر راه حل‌های مسائل مان را استبطاط کنیم. این توانایی چیزی بیشتر از آگاهی از روندهای مهم اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و تکنولوژیک است. مدیرانی که تفکر استراتژیک دارند، قادرند سازمان خود را در پرتو روندها و رویدادهای گوناگون و روزافزون این دنیای درحال

● مدیریت استراتژیک برای تطبیق سازمان در بلندمدت با محیط و پاسخگویی به آن، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و بینش و نگرش خود را شکل می‌دهد.

مجموع تاثیرات متغیرها به‌طور انفرادی بزرگتر است با یکدیگر تعامل می‌کنند، هم‌نیروزایی وجود می‌آید. به عبارت دیگر، هم‌نیروزایی را می‌توان به زبان ریاضی (لیکن با نتیجه متفاوت از آن) چنین نشان داد: $2+2 > 5$ ، یعنی کل بزرگتر از مجموع اجزاء آن است.

برای روشن شدن موضوع، مطلب را به نحو دیگری بیان می‌کنیم. در یک سازمان که افراد با یکدیگر کار می‌کنند، معمولاً چنین تصور می‌شود که شخص فقط هنگامی برندۀ می‌شود که رقیش بیاخد. اصل هم‌نیروزایی، یعنی مفهومی که در اصل به‌وسیله «رووث بندیکت» RUTH BENDICT به کار رفته است، نظر فوق را رد می‌کند. این اصل می‌گوید که هر دو طرف می‌توانند برندۀ باشند. علاوه و توانایی‌های انسانی را می‌توان با هم جمع کرد و فزونی داد و از این فرایند، سازمان به‌طور کلی سود می‌برد.^۶

مدیریت دارای تفکر استراتژیک تا آن جا که امکان‌پذیر است از هم‌نیروزایی استفاده می‌کند. هم‌نیروزایی بازار، هزینه‌ها، تکنولوژی و مدیریت، در تفکر استراتژیک و سلامت سازمان نقش دارند.^۷ ذیلأ به توضیح درباره هر یک از مقاومت‌های مذکور می‌پردازیم.

الف - هم‌نیروزایی بازار

وقتی که یک محصول یا خدمت موجب فروش یک یا چند محصول (یا راهه خدمات) دیگر می‌شود، هم‌نیروزایی بازار تحقق یافته است. به عنوان مثال، در بعضی از فروشگاه‌های کشورهای پیشرفته صنعتی می‌توان خانه و مبل و اثاثه را به‌طور یکجا خرید و همه آنها را همانجا بیمه کرد. یا اینکه وقتی مشتریان برای خرید لوازم ابزار و سایر مایحتاج به این فروشگاه‌ها مراجعه می‌کنند، می‌توانند سهام شرکتها را هم در همانجا خرید کنند. نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌های عرضه مستقیم کالا در ایران نیز نمونه‌ای از هم‌نیروزایی بازار است. ملاحظه می‌شود که از این هم‌نیروزایی، کارکنان، کارکنان و به‌طورکلی مشتریان نفع می‌برند.

۱ - هم‌نیروزایی (SYNERGY)

وقتی دو یا چند متغیر برای ایجاد تاثیری که از

ب - هم‌نیروزایی هزینه

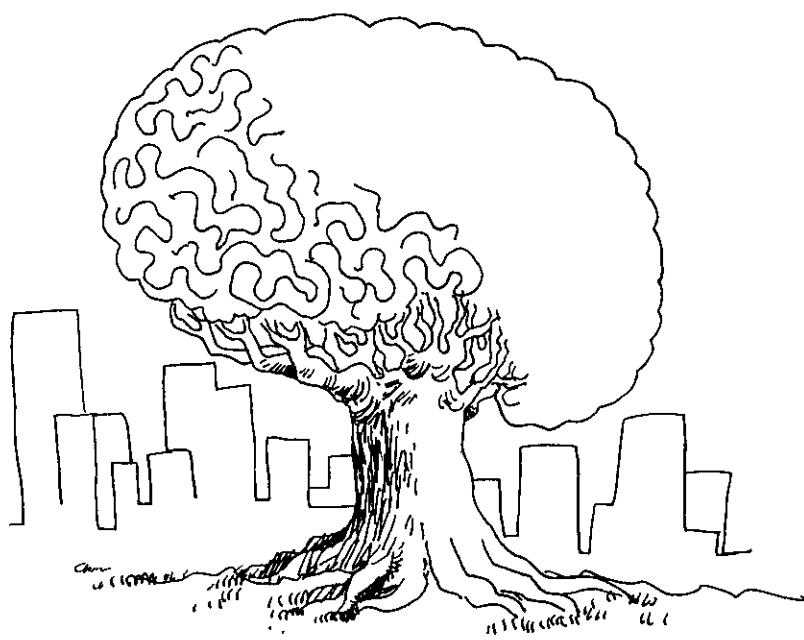
این نوع هم‌نیروزایی می‌تواند تقریباً در هر بعدی از فعالیتهای سازمانی بوجود آید. وقتی که دو یا چند محصول بتوانند به وسیله همین مهندسین فعلی سازمان طراحی شود، با همان وسائل و تجهیزات ساخته شود، از همان مجاری موجود توزیع شود، یا به وسیله همان فروشنده‌گان فعلی شرکت به فروش برسد، هزینه کلی سازمان پایین می‌آید تا وقتی که این محصولات به طرق جداگانه طراحی، ساخته، توزیع و به فروش برستند. بعضی از شرکت‌های راه‌آهن در کشورهای پیشرفت‌هه صنعتی مثال جالبی از هم‌نیروزایی هزینه هستند. این شرکتها در قبال دریافت هزینه به شرکت‌های مخابراتی اجازه داده‌اند که کابل‌های خود را از مسیرهای آنها به نقاط مورد نظر (در طول مسیر راه‌آهن) هدایت کنند. در کشور خودمان نیز مثالهایی از هم‌نیروزایی هزینه دیده می‌شود. به عنوان نمونه، وزارت نیرو برای انجام امور تلفنی مخصوص خودش در مسیرهای مورد نظر (مثلاً پستهای برق) از همان دکلهای برق استفاده کرده است.

همچنین بازیافت محصولات مثال دیگری از هم‌نیروزایی هزینه است. به عنوان نمونه، پوست خرچنگ و میگو که زمانی جزو ضایعات شرکت‌های مواد غذایی دریائی بود، در حال حاضر بازیافت شده و به ماده‌ای تبدیل می‌شود که «کایت این» نام دارد (CHITIN نوشته می‌شود و KITE-IN تلفظ می‌گردد). و چون غیرقابل حل است در جراحی برای بخیه زدن به کار می‌رود. همچنین عامل معالجه و ترمیم‌کننده سوختگی و جراحت پوستی است. علاوه بر این، برای پاکی و تصفیه آبهای آلوده و جهت معالجه بیماریهای قارچی به کار می‌رود.^۹

به طوری که ملاحظه می‌شود، هم‌نیروزایی هزینه، حدود حصری ندارد و می‌تواند در بسیاری از بیمه‌ها به کار رود.

۳ - هم‌نیروزایی تکنولوژیک

سومین نوع هم‌نیروزایی، انتقال تکنولوژی از یک کاربرد به کاربردی دیگر است و لذا بازارهای جدید را بوجود می‌آورد. به عنوان مثال موسسه آفالاوا (ALFA-LAVAL) که یک شرکت تولیدی و متخصص در تفکیک مواد به طریق قوه گریز از مرکز است، بازار خود را از طریق هم‌نیروزایی تکنولوژیک توسعه داد. آلفا، تفکیک‌کننده‌ای طراحی کرد که مخمرهای بسیار



علمی قوی‌تر استخدام کنند، نه تنها قسمت حسابداری منتفع می‌شود و ظرفیت و کیفیت کار افراد و نتیجتاً بهره‌وری بالاتر می‌رود، بلکه قسمتهای دیگر هم سود می‌برند. علاوه بر این، کار مشتریان و ارباب رجوع نیز سریع‌تر و با کیفیت بالاتر انجام می‌شود و از این طریق به‌طورکلی جامعه بهره‌مند می‌گردد.^{۱۰}

۲ - دورزنندگی سازمان

مدیران سطوح بالای سازمان معمولاً درگیر مسایل مربوط به تنظیم و تصویب برنامه‌های استراتژیک هستند و مدیران رده‌های پایین مسئولیت اجرای این برنامه‌ها را به عهد دارند. علیرغم اینکه لازم است مدیران میانی فرآیند و اهمیت برنامه‌ریزی استراتژیک را درک کنند، لیکن بیشتر باید به تفکر استراتژیک پردازند. همان‌طور که در دو تمرینی دسته‌جمعی، دونده‌های ردیفهای بعد از صفت مقدم از آهنگ و جهت دویدن طلایه‌داران، می‌دانند که در چه مسیری و با چه آهنگی باید گام بردارند، مدیران میانی نیز باید. علائم حرکت و پیامهای مدیران عالی رتبه سازمان را دریافت و تعبیر و تفسیر کنند، مسائل و موانع و محدودیتها را تشخیص دهند و حرکت و جهت خود را تنظیم کنند. به عبارت دیگر، مدیران میانی باید عامل پیش‌بینی نشده محیطی را برآورد کنند و همانگونه که شاخک‌های حسی، حشرات را از موانع آگاه می‌سازد و مسیر خود را تغییر می‌دهند، مدیران نیز باید در مراحل مختلف توسعه سازمان

● تفکر استراتژیک مستلزم صرف وقت، بینش، صبر و فدایکاری است، ولی در بلندمدت سود زیادی دارد.

● مدیرانی که تفکر استراتژیک دارند، قادرند سازمان خود را در پرتو روندها و رویدادهای گوناگون و روزافزون این دنیا در حال تغییر ببینند و همبستگی‌های عوامل اساسی و مهم را تشخیص دهند.

ریز را از آب جو جدا کنند. شرکت‌های آب جوسازی زیاد به این کار راغب نبودند. اما محققان ژئوتک مجذوب آن شدند، زیرا با تغییر جزئی، همین تجهیزات برای آماده کردن سلولها و جمع آوری باکتریها در تحقیقات ژئوتک بسیار مناسب بود.

د - هم‌نیروزایی مدیریت

هم‌نیروزایی مدیریت، مانند هم‌نیروزایی تکنولوژیک، مستلزم انتقال دانش است. به عنوان مثال، اگر یک موسسه رئیس حسابداری ناواردی داشته باشد و رئیس جدیدی با تجربه‌تر و بازیمه

به طور مژروح بیان کنند. یکبار وقتی که او در «بروکسل» جلسه داشت به معاونیتش دستور داد که ۱۳ کیف حاوی مدارک و استناد را با خود به آنجا ببرند. این سوابق او را در تجزیه و تحلیل مالی عملیات شرکت به طور مژروح کامل پاری می‌کرد. البته توجه بیش از حد به جزئیات می‌تواند کارآمدی شخص را محدود کند و بازدهی وی را پایین آورد.^{۱۲}

همچنانکه یک سازمان از مرحله رشد و بلوغ می‌گردد و به انواع و سازابیری می‌گراید، خلاقیت و نوآوری لازم است تا سازمان تجدید حیات کند. این کار ممکن است با تولید یک محصول جدید با کیفیت بالا باشد یا باکشف راز و رمز نوسازی ادار (CHARLES KETTERLING) رئیس قسمت تحقیق و توسعه شرکت جنرال موتورز وقتی که این شرکت دچار کهولت شده بود به عملی کردن ایده‌هایی برای تولید محصولات جدید دست زد که موجب تجدید حیات و تداوم موقیت آن شد.^{۱۳}

گروهی از مدیران، اطلاعات موردنبیاز در اختیارشان قرار می‌گیرد و درنتیجه می‌توانند با تمام این مراحل افکارشان را تطبیق دهند. برخی دیگر از مدیران رده‌های پایین تر سازمان دانش و پیش لازم را دارند لیکن، افکارشان محدود است، زیرا تصویر درست و روشنی از برنامدها و تصمیمات موسسه‌شان در دست ندارند و مدیران سطوح بالا آنها را در جریان رویدادها و مسایل قرار نمی‌دهند و این همان چیزی است که بعضی از مدیران به سبب داشتن احساس غرور و خودپسندی، عقده‌های روانی و موانع عقیدتی و احساس عدم امنیت و نداشتن اطمینان و اعتماد به دیگران و یا به دلایل متعدد دیگر سازمانشان را با خطر مواجه می‌سازند.

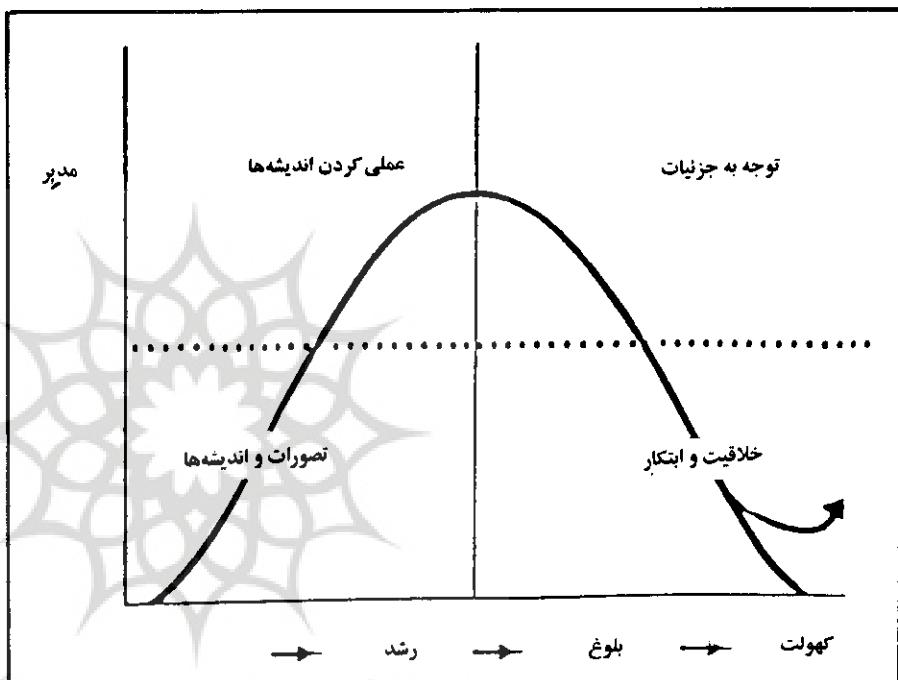
به طور کلی باید گفت که تفکر استراتژیک موقعی به کار گرفته می‌شود که رقابت وجود داشته باشد. در دنیای بدون رقابت، سازمانهای کار در هر حال ادامه حیات می‌دهند. اما دنیای امروز دنیایی است مالامال از رقابت، تغییر و تحول، دنیایی است پر از دگرگونیهای علمی، تکنولوژیک، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، دنیایی است که ادامه حیات سازمانها به داشتن تفکر استراتژیک منوط و وابسته است. در چنین وضعیتی مدیران ما باید عادات ذهنی و روش‌های فکری ویژه‌ای را در سازمان به وجود آورند، رشد دهنده و به طور لا یقظ از آن حمایت و پشتیبانی کنند. نیروی خلاقه کارکنان و مدیریت ضامن رشد و بقای هر سازمانی است. بقیه در صفحه ۷۵

کارآمدکه با درجه اشکال و پیجندگی کار و ماهیت مشاغل همخوانی داشته باشد به کار گرفته می‌شود. خطمشی‌ها، روشها و دستورالعملها تدوین و اعمال می‌شود و از رهبری بخداهه برای به حرکت درآوردن کل سازمان استفاده می‌شود. در اینجا است که به مصدق گفته هانری فایول فرانسوی «مدیریت در اتحاد است»، هیات سازمان به صورت یک واحده عمل می‌کند.

زمانی که سازمان به سرحد بلوغ و رشد می‌رسد، پیشرفت از طریق توجه به «جزئیات» تحقق می‌یابد. به عنوان مثال، یک سازمان بزرگ

از دانش و بینش خود برای روپارویی با عوامل محیطی بهره گیرند.

همان‌طور که مراحل مختلف توسعه یک سازمان، استراتژیهای گوناگونی را می‌طلبند، به همین نحو براساس تنوری اتفاضا، هریک از این مراحل به تفکر استراتژیک متفاوتی نیاز دارد. مراحل مزبور را می‌توان بدین شرح ذکر کرد: (شکل ۱)، مرحله تصورات و اندیشه‌ها، مرحله عملی کردن اندیشه‌ها، مرحله توجه به جزئیات، و مرحله نوآوری و خلاقیت در موقع کهولت سازمان به منظور تجدید حیات آن.^{۱۴}



شکل ۱: تفکر استراتژیک و دورزنندگی سازمان

مأخذ: رایرت فالمر، «مدیریت جدید»، ۱۹۸۹، صفحه ۱۰۱

اگر راهی پیدا کنده فقط در حد ۱٪ هزینه‌هایش را کاهش دهد، ممکن است پس انداز چند میلیون دلاری داشته باشد (زیرا حجم عملیاتش گسترده است). یا چنانچه در مذاکرات بین المللی و خرید از شرکتهای بزرگ، درصد جزئی در انعقاد قراردادهای چندمیلیون دلاری صرفه‌جویی شود، می‌تواند پس انداز مبلغ معنابه را نتیجه بدهد.

یکی از مدیران شرکهای بزرگ^{۱۵} برای بیش از حد اهمیت قائل شدن به جزئیات و سودی که عاید می‌سازد معروف بود. او به تمام جنبه‌های شرکت توجه عمیق داشت. وی از مدیران قسمتها می‌خواست که هدفها و دستاوردهای خود را

در مراحل اولیه عمر یک موسسه، رهبر سازمان دورنمایی را در ذهن خود ترسیم می‌کند. وی اندیشه‌هایی دارد که بذر رشد سازمان را می‌پروراند. به عنوان مثال، مهاتما گاندی روایی استقلال هندوستان را در ذهن خود می‌پروراند و سرانجام در این امر توفیق حاصل کرد.

بعد از مرحله کارآفرینی آغازین، هدف آن است که این اندیشه‌ها از قوه به فعل درآید، یعنی تصورات و خیال پردازیها جنبه واقعیت به خود بگیرد. در این مرحله عملکار آغاز می‌شود. سازمان مناسب برای تحقق هدفها (که از اندیشه‌ها نشأت گرفته است) آماده می‌شود و نیروی انسانی